

BALOGH SÁNDOR
BOLYA MÁTYÁS

MAGYAR CITERAZENE II.

TANANYAG, PÉLDATÁR ÉS ADATTÁR
AZ ALAP-, KÖZÉP- ÉS FELSŐFOKÚ
TANULMÁNYOKHOZ

FLACCUS KIADÓ, BUDAPEST, 2008

A nyomóval való játék **másik változatánál a kromatikus** – két érintősoros – citerán **a módosított hangok bejátszására is lehetőség nyílik**. Ilyenkor a citerás a hüvelyk- és mutatóujjával szorítja a nyomót a húrokhoz, és így csúsztatja a megfelelő dallamhangra, a módosított, **belső érintősor hangjait pedig a középsőujjával tudja lenyomni**. Ennek a játéknak egy másik változata, amikor a hüvelyk- és középsőujj fogja a nyomót, a félhangokra pedig a mutatóujj kerül. Ez a fajta játék átmenetet mutat a hüvelykujjas nyomóval és az ujjakkal való játék között. **Az idősebb citerások közül sokan megmaradtak ennél a játékmódnál.**

77. Mutatóujjas nyomófogás

A mai citeratanítás a nyomóval való játék utóbbi változatát mellőzi, mivel a 3 vagy 4 ujjal való játék ennél sokkal mozgékonyabb dallamjátékot tesz lehetővé. **A hüvelykujjas nyomójáték mint különleges játékmód alkalmazható, tanítható.**

78. Hüvelykujjas nyomófogás

A nyomótoll zizegő hangja és a nagyobb távolságokat bejáró **glisszandók** sajátos citerahangzást eredményeznek. A régi citerások közül néhányan magas szintre fejlesztették a nyomóval való játékot; az egyes dallamrészek kisebb-nagyobb **futamokkal** történő kitöltésével, **előlkék, utókák** alkalmazásával díszítették citerajátékukat (lásd: Szaszko József MCA-I/01-02, MCA-II/56-58; Papp Rókus MCA-III/01-03; Bogdán Imre és Bogdán Sándor MCA-I/61, MCA-III/73-74; Balog József és Nyerges József MCA-I/62-63).

A NYOMÓ ELKÉSZÍTÉSÉNEK MÓDJA

A megfelelő vastagságú (kb. 5-6 mm) pulyka vagy lúd szárnytollat a sima végénél merőlegesen levágjuk, majd a csőszerű tollszárba – erősítésül – egy fapálcikát illesztünk. Erre egy másik tollszár darabot is használhatunk úgy, hogy egy 4-5 cm tollszár darabot levágunk a toll vastag végéből, amit hosszanti irányban behasítunk, majd kissé összenyomva becsúsztatunk a nyomó szárába.

A nyomótoll hosszúsága változó, általában 10-15 cm hosszúra vágják, de több esetben meghagyták a tollat teljes hosszában. A nyomót régen ke-

ményfából és más kemény anyagból is készítették. A keményfát (akác, szilva, bükk) ceruza vastagságúra faragták vagy esztergálták. A tehénszarvból vagy csontból úgy készült a nyomó, hogy kifűrészelték belőle egy 10-12 cm hosszú 8-10 mm széles darabot, majd reszelővel legömbölyítették a szélét. Ezek az anyagok a fánál és a tollnál erősebbek, tartósabbak voltak. A régi pengetőnek használt **verő** is készülhetett ezekből az anyagokból. A leggyakrabban írotollszerűen kihegyezett tollal pengették a citerát.

A GLISSZANDÓ JÁTÉK ÉS DÍSZÍTÉS

A glisszandó a hagyományos citerajáték állandó eleme, zenei jelentése csúszás, jele: vagy

A régi citerások a nyomót csúsztatták a dallamhúrokon, s miközben egyik hangról a másikra csúsztak, a közbeeső hangokkal töltötték ki a köztük lévő távolságot. Sok esetben a nyomóval hamarabb megérkeztek egy-egy dallamhangra, így mintegy megelőlegezve szólalt meg a dallamhang. A hagyományos citerajáték egyik kiemelkedő adatközlője a **tiszaújfalusi Papp Rókus**, aki **trillaszerűen** is díszítette a dallamokat a **nyomó oda-vissza csúsztatásával** két szomszédos dallamhangon (lásd: MCA III/1-3).

A 3-7 hangot is érintő glisszandós díszítésre számos példát ismerünk a hagyományos játékból (lásd: „Eredeti citerás lejegyzések” című fejezetet). Ezek a felvételeken a citerás általában egy negye-

det penget és a dallamhang megszólalása után rögtön elcsúsztatja a nyomót a következő dallamhangra, ami azt eredményezi, hogy az összes közbeeső hang megszólal a két dallamhang között. Így a citerás, bár nem szándékosan, de folyamatosan díszíti a dallamot. **A glisszandó játék fejlettebb változata, amikor a citerás az összes csúszás közben érintett hangot megszólaltatja** a jobb kéz sűrű pergetésével (lásd: Szaszko József MCA I/1-2, MCA II/56-58).

Bár a mai citerások egyre ritkábban használnak nyomóeszközt, **a glisszandó játék a hüvelykujj oldalélének csúsztatásával** – szükség esetén a mutatóujj megtámasztásával – **is megvalósítható. A következő két mintapéldánkkal szeptolás** (egy negyed értékre hét egyenlő rövid hangból álló futam), **díszítést mutatunk be.**

MINTAPÉLDÁK A SORVÉGI GLISSZANDÓS DÍSZÍTÉSRE

271.

Tempo giusto

(Hajdú-Bihar m.)

Búza, búza, de szép tábla búza...

DÍSZÍTETT DALLAMOK

Ebben a fejezetben olyan – főként énekes – dallamok szerepelnek, amelyekben számos apró díszítés található. A **2/8-os vagy triolás kötés** mellett találunk apró kottafejekkel beírt **előkét, utókat**, valamint **2/16 értékű alsó váltóhangos és átmenő hangos** díszítéseket.

Amennyiben az egyes tájegységekre jellemző díszítőelemekkel szeretnénk felruházni a citerán előadásra kerülő dallamot, érdemes a dallampéldákban található apró kottafejeket is figyelembe venni és úgy megszólaltatni a dalt.

A díszítőhangok kottaképének értelmezése:

a főhangnál halkabban intonált díszítmény, értékét a főhangból le kell vonni.

a főhangnál valamivel halkabban intonált díszítmény, értékét a főhangból nem kell levonni.

a főhanggal azonos erősségű díszítmény.

nagyon rövid, halk, alig észlelhető díszítmény.

306.

Tempo giusto

(Csongrád m.)

Ker - tünk a - latt a - rat - ják a za - bot,
 Kö - ze - pi - be rak - ják az asz - ta - got.
 Mit ér né - kem ez a nagy zab asz - tag,
 Ha ja ba - bám - mal nem va - gyok sza - bad.

420.

Tempo giusto

(MOLDVA)

E- me he-gyen foly' e pa-tak, E- me he-gyen foly' e pa-tak.

Jaj, be rossz le - gény-nek ad-tak, Jaj, be rossz le - gény-nek ad-tak.

Ritmusaprózással:

↓ ↓ ↑ ↓ ↓ ↑ ↓ ↑ ∷ ∷ ↓ ↑ ↓ ↓ ↑ ↓ ↑

↓ ↓ ↑ ↓ ↓ ↑ ↓ ↑ ↓ ↑ ↓ ↓ ↑ ↓ ↑ ↓ ↓ ↑ ↓ ↓ ↑ ↓ ↑ ↓ ↑ ↓ ↑

421.

Tempo giusto

(MOLDVA)

Le- haj- lott a kö-kény á - ga, Ka- to - ná-nak van egy ár - va.

Ritmusaprózással:

RITKA HANGSOROK

Dór hangsor bő kvárttal – a moldvai ötylúkú furulya, a kaval hangsora (ré-sor szi-vel vagy lá-sor ri-vel és fi-vel)

4
3 3 2 2 1 1 2 1

l t d ri m fi sz l

Akusztikus skála – a tilinkó hangsora (dó-sor fi-vel és tá-vel)

3 2 1 2 1 1 2 1

d r m fi sz l tá d

DIATÓNIKUS CITERÁN

Dúr hangsor (dó-sor)

d r m f sz l t d

Mixolíd hangsor (szó-sor)

sz l t d r m f sz

MCA-I/01. Szendre báró
Szaszkó József (50) – citera
(AP08076e)

Tura (Pest m.)
 gy.: Rajeczky Benjamin, Bálint Sándor,
 Mezey László, Sárosi Bálint (1967)
 lej.: Balogh Sándor

Parlando

1)

T.f.

var.) 1) 7

Szaszkó József telthangú citeráján szépen tagolt előadásban játssza a fenti dalt. Többször felfelé ívelő „arpeggio-szerű” díszítést alkalmaz a dallami egységek elválasztására, a dallam színesítésére. A parlando előadású dallam második versszakában felbukkan a különleges „Szaszkó-féle” glissando.

A következő dallamot megállás nélkül, „attacca” folytatja. Itt a citera, mint kísérő hangszer funkcionál. Éneket kísér, de a húrlefogással, feszes negyedelő hangsúlyozással egyfajta csárdás tánckíséretet valósít meg.

91. Citerázás a ház előtt (Tótkomlós, Békés m., 1955)

MCA-I/63. Orosz tánc

Balogh József (25), Nyerges József (46) – citera
(AP 2532a)

Szenta-Szőlőhegy (Somogy m.)

gy.: Olsvai Imre (1959)

lej.: Balogh Sándor

♩ = 176 - 192

A)

B)

A)

B)

System B) consists of two staves in 4/4 time. The upper staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes, including a triplet of eighth notes and a final triplet of sixteenth notes marked with an exclamation point. The lower staff contains a rhythmic accompaniment of eighth-note chords.

A)

System A) consists of two staves in 4/4 time. The upper staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes. The lower staff contains a rhythmic accompaniment of eighth-note chords.

B)

System B) consists of two staves in 4/4 time. The upper staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes, including a triplet of eighth notes. A bracket labeled "bővítés" (expansion) spans the last two measures of the system. The lower staff contains a rhythmic accompaniment of eighth-note chords.

A)

System A) consists of two staves in 4/4 time. The upper staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes. The lower staff contains a rhythmic accompaniment of eighth-note chords.

B)

System B) consists of two staves in 4/4 time. The upper staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes, including a triplet of eighth notes. A bracket labeled "szűkülés" (contraction) spans the first two measures of the system. The lower staff contains a rhythmic accompaniment of eighth-note chords.

A)

System A) consists of two staves in 4/4 time. The upper staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes, ending with a triplet of eighth notes. The lower staff contains a rhythmic accompaniment of eighth-note chords. The system concludes with a double bar line and the marking "T.f." (Tutti).

A kísérő szólamban minden lefelé pengetésnél megszólal a citera „C” basszushúrja is.

	Adatközlő	Gyűjtés helye	Megye	Forrás	Gyűjtő	Gyűjtés ideje
150	Maszlag Józsefné Mecs Balogh Mária	Szentes	Csongrád	ZTI	Dincsér Oszkár	1939
151	Máté Sándor	Nagykőrös	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	ZTI	Manga János	1977
152	Megyeri Rafael	Romhány	Nógrád	ZTI	Manga János; Kertész Gyula	1952
153	Mező Józsefné Bozsik Margit	Emőd	Borsod-Abaúj-Zemplén	Mgy	Keszi Jenő, Balogh Sándor	2007; 1995
154	Molnár István	Sándorfalva	Csongrád	MR	~	1969
155	Molnár József	Asszonyvár	Somogy	ZTI	Eperjessy Ernő	1962; 1963
156	Molnár József	Nagykőrös	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	ZTI	Manga János	1977
157	Molnár József	Órtilos-Szent- mihályhegy	Somogy	ZTI	~	1962
158	Molnár Mihály	Szarvas	Békés	ZTI	Manga János	1962
159	Molnár Sándor	Fonyód	Somogy	ZTI	Olsvai Imre	1967
160	Moravek Imre	Százd	Hont	ZTI	Ág Tibor	1976
161	Moravek József	Százd	Hont	ZTI	Ág Tibor	1976
162	Moravek László	Százd	Hont	ZTI	Ág Tibor	1976
163	Nácsa János	Dévaványa	Jász-Nagykun-Szol- nok	ZTI	Sárosi Bálint	1967
164	Nagy Balázs	Szák	Komárom	ZTI	Kerényi György	1952
165	Nagy Ferenc	Tab	Somogy	ZTI	Manga János	1974
166	Nagy Imre	Szentpéterszeg	Hajdú-Bihar	ZTI	Sárosi Bálint	~1961
167	Nagy József	Kondoros	Békés	ZTI		
168	Nám Albert	Nyárádszentbe- nedek	Maros-Torda	Mgy	Blaskovics László	2002
169	Németh István	Abony	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	ZTI	Sárosi Bálint	1976
170	Nyerges József	Szenta-Szőlő- hegy	Somogy	ZTI	Olsvai Imre	1959
171	Nyikos Ferenc	Nagykőrös	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	ZTI	Sárosi Bálint, Tari Lujza	1974
172	Nyikos István	Nagykőrös	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	ZTI	Sárosi Bálint, Tari Lujza	1974
173	Ónodi Lajos	Csíkborzsova-	Csík	Mgy	Endrődi Judit	2007
174	Orbán István	Kadarkút	Somogy	ZTI	Olsvai Imre	1964
175	Orosz László	Megyaszó	Zemplén	Mgy	Keszi Jenő	2007
176	Oszvald B. János	Istenmezeje	Heves	ZTI	Dobszay László	1967
177	Padkás János	Sarkadkeresztúr	Hajdú-Bihar	ZTI		
178	Pál Aladár	Váraszó	Heves	ZTI	Dobszay László	1972
	Pál András	Váraszó	Heves	ZTI	Dobszay László	1972
179	Palásti András	Tiszaújfalu	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	ZTI	~Sárosi Bálint	~1967